

DARJAN GODIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

DOMAGOJ KNEŽEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Prethodno priopćenje

UDK: 355.52(497.1)“1971“(091)

355.52 (497.5)“1971“(091)

Vojni manevar „Sloboda 71“. Prilog istraživanju

U radu se na osnovu dokumenata i svjedočenja tadašnjih političkih prvaka razmatra odvijanje vojnog manevra „Sloboda 71“ Oružanih snaga SFRJ. Manevar je održan od 2. do 9. listopada 1971. godine na području tri jugoslavenske republike – Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Cilj manevra bio je provjeriti spremnost jugoslavenskog socijalističkog i samoupravnog društva za općenarodni rat. No, manevar je bio i poruka svim neprijateljima režima da su ga OS SFRJ spremne braniti.

Ključne riječi: vojni manevar, Jugoslavenska narodna armija, općenarodna obrana, vojna doktrina, politika, SR Hrvatska, hrvatsko proljeće

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i Socijalistička Republika Hrvatska uoči vojnog manevra „Sloboda 71“

Nakon završetka Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji su u studenom 1945. održani izbori za Ustavotvornu skupštinu. Na tim su izborima sudjele i građanske stranke, ali u okolnostima kada su sve poluge vlasti bile u rukama Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), one u stvari nisu imale nikakve realne šanse. Komunistička partija, kasnije preimenovana u Savez komunista Jugoslavije (SKJ), na vlasti će ostati sve do raspada Jugoslavije. I međunarodni položaj Jugoslavije bio je specifičan. Iako socijalistička zemlja sovjetskog tipa, ostala je izvan lagerske države pod nadzorom Sovjetskog Saveza (SSSR) nakon što je 1948. godine došlo do eskalacije Titovog sukoba sa Staljinom i Komunističkim informacionim biroom. Nakon toga Jugoslavija pristupa osnivanju pokreta nesvrstanih. Politička platforma tog pokreta temeljila se na nesvrstavanju zemalja članica

u sukobljene svjetske političke i vojne blokove predvođene SSSR-om i Sjedinjenim Američkim Državama.¹

Uz Tita, SKJ i samoupravni socijalizam Jugoslavenska narodna armija (JNA) bila je jedan od četiri temelja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Ipak, JNA je bila njezin najvažniji sigurnosni temelj i u potpunosti je bila financirana iz saveznog proračuna. Nastala je iz jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koje je utemeljila KPJ u Drugom svjetskom ratu. Shodno osnivačkim temeljima, komunistička ideologija bila je njezin integralni dio. Iako je JNA nastala prema uzoru na sovjetsku Crvenu armiju, raskid sa SSSR-om 1948. donio je utjecaj i zapadnog političkog bloka predvođenog SAD-om. Ta činjenica bila je vidljiva unutar JNA posebno u naoružanju i materijalno-tehničkim sredstvima. No, nakon zaključka da je zbog vojne nadmoći mogućih neprijatelja iz oba vojna bloka potrebno omasoviti jugoslavenske Oružane snage SFRJ (OS SFRJ), dolazi do stvaranja nove jugoslavenske vojne doktrine pod nazivom „općenarodna obrana” (ONO). Sukladno tome, kao nova komponenta OS SFRJ osnovane su jedinice Teritorijalne obrane (TO), odnosno kao najširi oblik „organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu“. Sve do Titove smrti JNA je bila pod njegovim izravnim utjecajem. Još jedna posebnost JNA bio je njezin nacionalni sastav. Iako je nominalno bila savezna institucija, njezin sastav nije bio nacionalno izbalansiran jer su Srbi bili natprosječno zastupljeni, dok su među najvišim oficirima dominirali Srbi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.²

Socijalistička Republika Hrvatska (SRH) je bila jedna od jugoslavenskih federalnih jedinica. Nakon završetka Drugog svjetskog rata režim je i u SRH represivnim djelovanjem utišao bilo kakav vid opozicijskog društvenog djelovanja. Iako se navodno provodila politika ravnopravnosti, komunistička Jugoslavija bila je iznimno centralizirana država s kojom je upravljano iz Beograda. Shodno tome, Hrvatska je imala vrlo malo utjecaja na svoju sudbinu, što se posebno očitivalo pri gospodarskim i upravnim pitanjima. Još jedna specifičnost bila je ta da je udio Srba u hrvatskim institucijama nadmašivao njihov udio u stanovništvu. Posebno se to isticalo u partijskim forumima i represivnom aparatu. No, ta činjenica je branjena tvrdnjom da su oni u tako velikom broju bili i pripadnici partizanskih jedinica. Otvaranje rasprave u javnosti o navedenim pitanjima izazivalo je lijepljenje ustaške etikete svima koji bi to zatražili. Tih optužbi nisu bili pošteđeni niti partizanski prvoborci i dugogodišnji članovi Saveza komunista Hrvatske (SKH). Nakon smjene moćnog načelnika Službe državne bezbednosti Aleksandra Rankovića 1966. godine došlo je do određene liberalizacije u društvu. Usporedno s tim procesom, u vodstvo SKH ulaze nova politička lica. Novo vodstvo SKH započelo je ubrzo tematizirati pitanja o političkoj decentralizaciji zemlje,

1 Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 1999, 204-314.

2 Davor Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.*, Golden marketing, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2008, 25-68; O odnosu Tita i JNA vidi u Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica 2000, 11-23.

gospodarskom iskorištavanju Hrvatske, o velikom iseljavanju Hrvata, te podzastupljenosti Hrvata u partijskim forumima, unutarnjim poslovima i JNA. Najistaknutiji članovi novog vodstva bili su Miko Tripalo, Savka Dabčević-Kučar, Dragutin Haramija, Pero Pirker, Srećko Bijelić i Marko Koprtla. Ubrzo je došlo do njihova sukoba sa starim unitarističkim kadrovima u SKH. Tijekom siječnja 1970. godine na Desetoj sjednici Centralnog komiteta SKH (CK SKH) uslijedio je međusobni obračun. Unitaristička stajališta najčvršće je zastupao član CK SKH i potpredsjednik Savezne skupštine Miloš Žanko, koji je bez zadržske novo vodstvo SKH ocijenio kao nacionalističko. Prema očekivanju, Žankova stajališta imala su podršku većine članova Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata i vodstva JNA. Na sjednici su unitaristi politički poraženi. Na krilima te političke pobjede razvio se neformalni politički pokret prozvan “masovni pokret”, koji je pokrenuo nacionalnu emancipaciju i čiji je glavni zahtjev bio rekonstrukcija odnosa u Jugoslaviji. U međuvremenu, na saveznoj razini u ožujku 1970. godine započeo je rad na amandmanima na Ustav iz 1963. godine. Cilj amandmana je bilo osiguravanje veće političke samostalnosti federalnih jedinica i borba protiv unitarističkih tendencija.³

No, iako se činilo da dolazi novo političko vrijeme, te da je prošlo vrijeme unitarizma i prikrivenog srpskog hegemonizma, na razini SFRJ dolazi do stvaranja velike koalicije koja će se suprotstaviti novoj politici Hrvatske. U toj koaliciji ujedinile su se sve jugoslavenske republike i vodstvo JNA, ali iz različitih pobuda. U Sloveniji su smatrali da bi jačanjem Hrvatske izgubili dotadašnju ulogu presudnih arbitara u sukobima na političkoj sceni, ali su se također bojali moći Srbije i JNA. Slična su bila razmišljanja i u BiH, ali se njihovo vodstvo ipak najviše pribojavalo međunacionalnih sukoba. Unatoč svom reformskom vodstvu na čelu s Latinkom Perović, Srbija se protivila gubitku povlaštene političke i gospodarske uloge. Crna Gora i Makedonija negodovala su zbog hrvatskog traženja da se smanje subvencije za nerazvijene. Vodstvo JNA je bilo protiv hrvatske politike jer je tražila jaču političku kontrolu nad JNA i uvođenje ustavne odredbe da sastavi jedinica JNA po republikama trebaju biti što bliži nacionalnom sastavu stanovništva. Očekivano, koaliciji su se pridružili Srbi iz Hrvatske i njihov snažan generalski lobi u JNA te hrvatski unitaristi. Optužbe su bile jasne, hrvatski nacionalizam ugrožava Jugoslaviju i hrvatske Srbe. Akcija za rušenje vodstva Hrvatske započela je već u listopadu 1970. godine. No, veliki problem u provedbi te akcije bila je činjenica da je Tito još uvijek bio naklonjen tom vodstvu. Stoga je radi kompromitacije hrvatskog vodstva konstruirana obavještajna afera, u kojoj se tvrdilo da postoje njihove veze s jednim od čelnika hrvatske emigracije Branimirom Jelićem. U Jelićevom krugu se baš tada pojavila ideja o suradnji sa SSSR-om, s kojom bi se došlo do neovisne Hrvatske. To je bio idealan okvir za kompromitaciju hrvatskog vodstva, navodna suradnja s hrvatskom političkom emigracijom koja usto surađuje i sa SSSR-om. U navedenom kontekstu, krajem travnja 1971. godine održana je Sedamnaesta proširena sjednica SKJ

3 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji, od zajedništva do razlaza, 1945.-1991.*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006, 329-429.

na Brijunima na kojoj se očekivao pad hrvatskog vodstva. Tito je pozvane funkcionere odmah upozorio na pojavu nacionalizama koji mogu dovesti do građanskog rata te je najavio upotrebu JNA u borbi protiv nacionalističkih politika. Iako se tijekom sjednice govorilo o nacionalizmima u pluralu, mislilo se uglavnom na hrvatski. Tito je prisutne također obavijestio da ga je zvao predsjednik SSSR-a Leonid Brežnjev koji mu je ponudio vojnu pomoć ako dođe do ugrožavanja Titove vlasti. Sjednica je završena zaključkom da je nacionalizam i dalje najveći neprijatelj razvoja jugoslavenskog društva. Miko Tripalo svjedoči da je tada imao i nasamo sastanak s Titom. Nezadovoljan situacijom, Tito mu je rekao da je JNA spremna za „obračun s kontrarevolucijom“. No, Tripalo mu je odgovorio da bi upotreba JNA bila nedemokratska i poraz politike SKJ.

Unatoč stalnim zahtjevima za smjenom, hrvatsko vodstvo je tada preživjelo. U tom kontekstu nastavlja se s procesom usvajanja ustavnih amandmana. Dana 30. lipnja 1971. proglašen je početak reforme federacije, koja je trebala završiti usvajanjem novog saveznog Ustava, a s čime je napokon započela dugo očekivana decentralizacija i jačanje ovlasti republika. Prema očekivanju, najviše kritika reforme dolazilo je iz Srbije, ali i iz kruga hrvatskih unitarista koji su u tome vidjeli dekonstrukciju Jugoslavije. Zbog toga se i sam Tito našao na meti njihovih kritika. Međutim, i u Hrvatskoj je bilo nezadovoljstva predloženom reformom, jer je hrvatska javnost tražila još veću decentralizaciju. U vodstvu SKH je zbog toga došlo do podvajanja jer je dio vodstva predvođen Vladimirom Bakarićem smatrao da je trenutni doseg reformi dovoljan. U tim okolnostima je u Zagrebu 4. srpnja 1971. godine održan sastanak Izvršnog komiteta CK SKH. Sastanku je prisustvovao i Tito, koji je ponovno apostrofirao hrvatski nacionalizam kao najveći problem. No, Titove ponovljene teze o mogućem građanskom ratu i intervenciji SSSR-a bile su unutar hrvatskog vodstva ipak ocijenjene kao promašene. Usto, Tripalo svjedoči da je odbio Titov ponovni zahtjev da se počne s političkim uhićenjima po Hrvatskoj te da je Titu otvoreno rekao da hrvatski nacionalizam raste zbog nepovoljnog položaja Hrvatske i dominacije Srba u Hrvatskoj.

U Zagrebu je zatim 12. i 13. srpnja 1971. godine održana Četvrta konferencija SKH. Zaključci su ukazivali da započinje nova runda obračuna s hrvatskim nacionalizmom. I na terenu je došlo do političke radikalizacije. Svoju snagu protivnici hrvatskog vodstva pokazali su na proslavi Dana ustanka SRH 27. srpnja 1971. godine u Srbu. Okupljeni Srbi ovacijama su pozdravili Dražu Markovića, predsjednika SK Srbije, i generala Đoku Jovanića kao jednog od vođa tog ustanka. Savka Dabčević-Kučar svjedoči da je proslava u stvari bila potpuna demonstracija srpskog nacionalizma. Nakon toga je 2. i 3. kolovoza 1971. godine održano savjetovanje CK SKH s predsjednicima svih općinskih organizacija SKH. Ponovno je usvojen zaključak da se treba obračunati s hrvatskim nacionalizmom. Ubrzo su započela prva isključenja iz SKH. Međutim, u rujnu 1971. godine ponovno je došlo do političkog preokreta. Na sastanku 15. rujna 1971. godine s hrvatskim vodstvom u Zagrebu, Tito je promijenio mišljenje i dao je potporu hrvatskoj politici. To je ponovno potaknulo napade iz Srbije i unitarističkih krugova na Tita. Prema mnogim svjedočenjima, nezadovoljstvo Srbije izazivalo je strah

kod većine političkih vodstava iz drugih republika, ali i samog Tita. Ipak, Titova neodlučnost bila je jedini razlog što je hrvatsko vodstvo u listopadu 1971. godine još uvijek bilo politički živo.⁴

Zamisao i tijek priprema za manevar

U takvom političkom kontekstu održan je od 2. do 9. listopada 1971. godine manevar OS SFRJ pod nazivom „Sloboda 71“. Javnost je o odluci da se manevar održi obaviještena sredinom lipnja 1971. godine.⁵ Sama organizacija je započela nešto ranije. Naredba za organiziranje i izvođenje manevra dostavljena je jedinicama JNA 15. ožujka 1971. godine. Prema naredbi, održavanje je bilo predviđeno u razdoblju od 25. rujna do 15. listopada 1971. godine, ali uz djelotvorno trajanje od pet dana. Prema usvojenom planu, na manevaru je trebalo izvesti tematske pokazne vježbe: svladavanje rijeke iz pokreta oklopno-mehaniziranim snagama, obrana rijeke, djelovanje zračnog desanta i borba protiv njega i protunapad s bojnim gađanjem.⁶

Prema stručnoj definiciji, manevar je najviši oblik obuke operativno-taktičkih sastava i strateško-operativnih grupacija, stoga je uvijek u nadležnosti najviših vojnih komandi. Cilj je provjera spremnosti jedinica, komandi i civilnih struktura za izvršenje operativnih, operativno-strateških radnji u oružanoj borbi i organiziranim oblicima otpora u uvjetima maksimalno približnim borbenim. Također, može se organizirati radi provjere doktrinarnih principa oružane borbe, ratnih i mobilizacijskih planova i obično je ograničen na tri do deset dana. Manevar se izvodi najčešće na jednom bojištu ili cijelom ratištu i može se izvoditi po granama vojske ili zajednički. I prema jugoslavenskoj vojnoj doktrini, manevar je bio najviši oblik vojnih vježbi. Do 1971. godine održana su dva manevra. Prvi manevar održan je tijekom rujna i listopada 1949. godine na području Šumadije u Srbiji, u kontekstu tadašnjeg političkog sukoba sa SSSR-om. Sudjelovalo je oko dvadeset tisuća pripadnika JNA iz kopnene vojske i zrakoplovstva. Iskustva su potom unesena u pravilnike i postala su dio doktrinarnih stavova za uporabu u svim dijelovima kopnene vojske i zrakoplovstva. Drugi manevar održan je tijekom rujna 1953. godine u Hrvatskoj, i to u široj okolici Zagreba u kontekstu krize oko Trsta. Sudjelovalo je oko pedeset tisuća pripadnika kopnene vojske i zrakoplovstva.

4 Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Treće dopunjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb 2001, 178-182; Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, n.dj., 434-467; Svjedočenje o događajima u Srbu 1971. vidu u: Savka Dabčević Kučar, *71, Hrvatski snovi i stvarnost*, Knjiga 1, Interpublic, Zagreb 1997, 439.

5 „Manevar oružanih snaga SFRJ“, *Narodna armija* (Beograd), br. 1663, 11. 6. 1971.

6 Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske (dalje: SVA MORH), Republički sekretarijat za narodnu obranu Socijalističke Republike Hrvatske (dalje: RSNO SRH), „Sloboda 71“ štab, Naređenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971; „Manevar nije uperen ni protiv koga, a suprotstaviti ćemo se svakom agresoru“, *Front. Nedjeljni ilustrirani list* (dalje: *Front*), XXVII/1971, br. 40(686), 3; Ciril Zabret, „Projektanti manevra“, *Front*, XXVII/1971, br. 50, (696), 8-9.

Manevar „Sloboda 71“ je bio treći manevar po redu. Sukladno tada važećoj doktrini ONO ili „naoružanog naroda“, trebalo je provjeriti spremnost jugoslavenskog društva za mogući rat. Na manevru je sudjelovalo oko četrdeset tisuća pripadnika kopnene vojske, ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane (RZ i PZO), teritorijalne obrane, partizanskih jedinica, omladinskih jedinica, civilne zaštite i svih društvenih struktura. Predviđeno područje za održavanje bio je teritorij SRH, SR Slovenije (SRS) i SR Bosne i Hercegovine (SRBiH), odnosno na širem području Bele krajine, Korduna, Banije, Like i zapadne Bosne.⁷ Prema scenariju, na manevru su sudjelovale jedino općine na čijem se području održavao i to s cjelokupnim sastavom TO, stanovništvom i društveno-političkim strukturama. Treba napomenuti da je navedeno područje Hrvatske uglavnom naseljeno s iznimno visokim udjelom Srba.⁸

Manevar „Sloboda 71“ uvelike se razlikovao od ranijih manevara. Za početak bilo je tu slavljeničkih razloga, jer se trebala obilježiti tridesetogodišnjica ustanka i stvaranja JNA. Prva razlika je bila da se po prvi put trebala provjeriti koncepcija ONO te je bilo predviđeno da u otporu stanovništvo sudjeluje zajedno s OS SFRJ, primjenjujući sve oblike djelovanja protiv agresora. Druga razlika je bila to što su se trebale sukobiti dvije različite doktrine, a ne dvije vojne grupacije. Doktrini munjevitog rata od strane zamišljenog agresora morala se suprotstaviti doktrina ONO. Treća razlika je bila da manevar navodno nije bio uperen protiv realnog neprijatelja. Stoga nije bilo predviđeno proučavanje vojne sile niti jedne države, već je obrana bila usmjerena protiv svih mogućih agresora.⁹ Prema planu, glavna ideja manevra je bila da se napad oklopno-mehaniziranih snaga agresora ili snaga „Plavog“, podržanog sa zrakoplovstvom i zračno-desantnim jedinicama uspori združenim otporom snaga „Crvenog“ koje su činile jedinice JNA, TO i stanovništva, nakon čega bi se omogućio protunapad snaga „Crvenog“ prikupljenih u unutrašnjosti zemlje.¹⁰

Nakon odluke o provedbi, za organizaciju i rukovođenje imenovan je Glavni štab manevra. Na čelo je postavljen general-pukovnik Viktor Bubanj, koji je bio načelnik Generalštaba JNA (GŠ JNA). U Glavni štab manevra još su imenovani: general-potpukovnik Dušan Čorković kao načelnik Uprave kopnene vojske, general-potpukovnik Dušan Vujatović kao pomoćnik saveznog sekretara za vojno-privredni sektor i general-potpukovnik Miloš Stanimirović kao načelnik Uprave pješništva. Ostale komandne dužnosti pri Štabu vršili su oficiri Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSNO),

7 *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Obuka i vaspitanje*, Interno, Beograd 1986, 159-162; „Manevar“, *Vojna enciklopedija*, sv. 5, Beograd 1973, 268-269; Bojan B. Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija: jugoslovenske oklopne jedinice 1945-2006* (dalje: *Modernizacija i intervencija*), Beograd 2010, 50-52, 72-74; „Manevri“, *Vojni leksikon* (dalje: VL), Beograd 1981, 273.

8 SVA MORH, RSNO SRH, Informacija o predstojećem manevru općenarodne obrane na teritoriji SR Hrvatske, Strogo povjerljivo, Primjerak broj 1.

9 „Manevar nije uperen ni protiv koga, a suprotstaviti ćemo se svakom agresoru“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 3.

10 SVA MORH, RSNO SRH, Informacija o predstojećem manevru općenarodne obrane na teritoriji SR Hrvatske, Strogo povjerljivo, Primjerak broj 1.

GŠ JNA, te Komande Jugoslavenskog RZ i PZO. Temeljna zadaća Glavnog štaba manevra bila je izrada organizacijskih i borbenih komandi, osiguravanje prometa, opskrba odjećom, hranom, tehničkom opremom te svim borbenim i neborbenim sredstvima.¹¹

Prema scenariju manevra, i civilni republički organi su odmah trebali prijeći na zamišljeno ratno življenje i potom koordinirati općenarodnim otporom. S obzirom na to da je manevar u najvećoj mjeri izvođen na području SRH, u njegovoj su provedbi sudjelovali najviši republički organi. Među njima su bili: Glavni štab narodne obrane SRH, Sabor SRH, Izvršno vijeće Sabora, Republički sekretarijat za narodnu obranu, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove, Republički sekretarijat za privredu, Republički sekretarijat za narodno zdravlje i socijalnu zaštitu, Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, Sekretarijat za informacije Izvršnog vijeća Sabora i republička rukovodstva društveno-političkih organizacija i udruženja. Njihovo glavno zaduženje bilo je provesti organizaciju, izobrazbu i materijalno osiguranje manevra na republičkoj razini, kao i pružanje pomoći općinskim vlastima oko organizacije. No, s obzirom na to da se jedan manji dio manevra održavao i na teritoriju SRS i SRBiH, u smanjenom opsegu sudjelovali su i njihovi republički glavni štabovi narodne obrane s dijelom jedinica TO.¹²

Također su osnovane i tematske Grupe za provedbu manevra. Unutar Glavnog štaba manevra osnovana je Grupa za imitaciju vatre, koja je imala zadaću da uporabom eksplozivnih sredstava, čiji su učinci morali biti slični učincima pravih eksplozivnih sredstava, što stvarnije prikažu vatrena djelovanja jedinica „Crvenog“ i „Plavog“. Ljudstvo Grupe za imitaciju vatre činili su pripadnici jedinica koje nisu sudjelovale na manevru, prije svega pripadnici inženjerijskih i artiljerijskih jedinica, Školskog centra artiljerije i Školskog centra inženjerije.¹³

Za informiranje javnosti osnovana je Grupa za informiranje, za čijeg je načelnika postavljen general-major Veljko Kadrijević. Izvještavanje s manevra imalo je za cilj predstaviti uključivanje značajnih ljudskih i materijalnih snaga kao nužnost u provjeri učinkovitosti sustava ONO. Detaljnim izvještavanjem jugoslavenske javnosti željelo se također postići da manevar postane svojevrsna škola ONO za sve građane SFRJ. Prateći skupna i pojedinačna djelovanja sustava ONO putem medija, građani su samostalno mogli zaključiti gdje im je mjesto u tom sustavu. Za stručne poslove osnovani su i centri za informiranje pri Glavnom štabu i komandama „Crvenog“ i „Plavog“, a koji su prema pripremljenom planu imali zadaću izvještavati akreditirane novinare. Također,

11 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naređenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971; „Manevar nije uperen ni protiv koga, a suprotstaviti ćemo se svakom agresoru“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 3; Ciril Zabret, „Projektanti manevra“, *Front*, XXVII/1971, br. 50 (696), 8-9.

12 SVA MORH, RSNO SRH, Socijalistička Republika Hrvatska, Savjet narodne obrane Sabora, Broj str. pov. 01-64/21-1971 od 16. 7. 1971.

13 Risto Cvjetković, „Imitacija vatre na manevru“, *Vojni glasnik: Stručni časopis kopnene vojske* (dalje: *Vojni glasnik*), XXVI/1972, br. 5, 24-28; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naređenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971.

ti centri imali su zadaću sazivanja konferencija za novinare i izdavanja dnevnih biltena. No, posebna je pažnja bila usmjerena na televizijsko izvještavanje. Na praćenje manevra pozvano je sedamdeset i šest redakcija novina, radio i televizijskih postaja na području SFRJ.¹⁴ Međutim, civilni i vojni tisak mogao je davati novinske izvještaje o djelovanju jedinica, ali bez unošenja ikakvih elemenata u smislu poistovjećivanja snaga „Plavog“ s bilo kojom drugom državom ili vojnim savezom. Opreznim izvještavanjem htjelo se otežati rad stranim obavještajnim službama koje su nastojale otkriti tko se krije iza nepoznatog agresora. Poseban akcent stavljen je na moralno-političku pripremu jedinica JNA i TO. Nadležne komande zahtijevale su besprijekorno izvršavanje zadaća, disciplinu, političku budnost, čuvanje materijalno-tehničkih sredstava i sigurnost ljudstva. Komandanti i komandiri bili su dužni objasniti vojnicima cilj i svojstva predstojećeg djelovanja te ukazati na pozitivna i negativna iskustva. Usto, jedinicama „Crvenih“ i „Plavih“ bila je zabranjena uporaba psihološko-promidžbenih djelovanja, kao i postupaka koji bi vrijeđali ili ponižavali pripadnike protivničke strane.¹⁵

Za praćenje i prikupljanje podataka iz domena doktrine, strategije i taktike osnovana je Grupa za analizu na čije čelo je imenovan general-pukovnik Dušan Pekić. Grupu su činili oficiri odjela pozadine, odjela za privredu, političko-pravnog odjela SSNO i GŠ JNA koji su po završetku dnevnih djelovanja na manevru podnosili izvješće i raščlambu dnevnih događanja Glavnom štabu manevra. Ostali sudionici manevra bili su dužni tek po završetku izvršiti raščlambu svojih djelovanja. Plan GŠ JNA bio je da se na kraju napravi završna analiza o uspješnosti manevra koja bi bila izložena najvišim vojnim i političkim dužnosnicima SFRJ.¹⁶

Odabrani su i komandanti suprotstavljenih snaga na manevru. Za komandanta snaga obrane, odnosno „Crvenih“, određen je general-pukovnik Đoko Jovanić, komandant 5. armije sa sjedištem u Zagrebu.¹⁷ Za komandanta snaga agresora, odnosno „Plavih“, određen je general-potpukovnik Stane Potočar, komandant 9. armije sa sjedištem u Ljubljani.¹⁸ Zanimljivo je vidjeti nacionalnu strukturu najvišeg komandnog kadra vezanog za manevar. Ta struktura pokazivala je svu opravdanost traženja tadašnjeg hrvatskog vodstva da se uravnoteži nacionalna struktura unutar JNA. Iako se manevar odvijao najvećim dijelom na području Hrvatske, među njima je bio samo jedan Hrvat,

14 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Informisanje domaće i inostrane javnosti o manevru oružanih snaga SFRJ, Op. Str. Pov. Br. 60 od 12. 5. 1971; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naređenjem rukovodioca ovogodišnjeg manevra oružanih snaga SFRJ, organizuje se informisanje javnosti u fazi priprema za manevar, u toku manevra i u postmanevarskom periodu, Op. Str. Pov. Br. 62 od 17. 5. 1971; SVA MORH, RSNO SRH, Spisak redakcija listova, radija i televizije koje će biti pozvane na manevar.

15 SVA MORH, RSNO SRH, Moralno-političke pripreme i psihološko-propagandne aktivnosti jedinica „Crvene“ i „Plave“ strane tokom manevra.

16 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, U vezi pripreme i izvođenja manevra „Sloboda 71“, Op. Str. Pov. Br. 133 od 8. 7. 1971; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Uputstvo za analizu zadatka „Sloboda-71“, Str. Pov. Br. 133-2 od 5. 9. 1971.

17 Miša Mustapić, „Komandant ‘crvenih’“, *Front*, XXVII/1971, br. 42 (688), 15.

18 Miša MUSTAPIĆ, „Komandant ‘plavih’“, *Front*, XXVII/1971, br. 44 (690), 15.

general-pukovnik Viktor Bubanj. Jedan je bio Slovenac, general-potpukovnik Stane Potočar. Čak njih šestorica bili su Srbi. Četvorica su bili podrijetlom iz Hrvatske: general-potpukovnik Dušan Čorković, general-major Veljko Kadrijević, general-pukovnik Dušan Pekić i general-pukovnik Đoko Jovanić. General-potpukovnik Dušan Vujatović bio je podrijetlom iz BiH, dok je general-potpukovnik Miloš Stanimirović jedini bio iz Srbije.¹⁹

Nakon što je donesena odluka o provedbi manevra započela je financijska i logistička priprema. Cijena manevra bila je iznimno visoka u uvjetima tadašnje gospodarske krize. Planom financiranja iz svibnja 1971. godine za pripremu manevra odobreno je ukupno 63,672.000 jugoslavenskih dinara što je prema tadašnjem srednjem godišnjem tečaju iznosilo 4,188.947 američkih dolara. Danas to iznosi 24,094.926 američkih dolara. No, problem je bio osigurati dodatna sredstva za izvođenje manevra. Štab manevra ustrajavao je do kraja na zahtjevu da se svi troškovi priprema za manevar planiraju u okviru redovnih godišnjih troškova. U operativnim planovima stoga nije bilo predviđeno da se ljudstvo iz rezervnog sastava poziva u operativne jedinice. Iznimka su bile samo deficitarne vojne specijalnosti, ali i njihov je angažman trebao biti u okviru redovnih godišnjih novčanih sredstava za vježbe. Isto tako, novčana sredstva za obuku jedinica za manevar morala su se koristiti u okviru godišnjeg plana. Logistika je za opremanje sudjelujućih jedinica uglavnom koristila sredstva domaće proizvodnje. Također, prilikom dovođenja jedinica na područje održavanja manevra i za samog trajanja manevra morale su se poduzeti sve mjere da bi se izbjeglo nanošenje štete društvenoj ili privatnoj imovini. Da bi se izbjeglo oštećivanje prometnica, vozila na gusjenicama dopremljena su na područje manevra željeznicom ili teškim tegljačima. Prijevoz željeznicom otkrio je velike nedostatke koji su otežavali transport materijalno-tehničkih sredstava. Jugoslavenske željeznice nisu raspolagale s dovoljno posebnih vagona za prijevoz tenkova. Usto, većina jedinica nije posjedovala formacijska sredstva za učvršćivanje tereta na vagonima, pa su improvizacije koje su se primjenjivale mogle imati teže posljedice poput iskliznuća ili pomicanja tereta. K tome, pokretne rampe za utovar i istovar tenkova pokazale su se kao nužno formacijsko sredstvo koje je trebalo konstrukcijski poboljšati i s njima opremiti sve oklopne jedinice.²⁰

19 *Vojna enciklopedija*, autori Ante Biočić; gl. urednik Nikola Gažević, Beograd 1970-1976. Enciklopedija je izlazila tijekom šest godina u 11 svezaka

20 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naređenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971; Za izračun današnje vrijednosti tadašnjih sredstava izdvojenih za manevar korišten je „Naputak o načinu i postupku revalorizacije iznosa duga i rokovima uplate dugovanja u korist proračuna Republike Hrvatske“, *Narodne novine* (Zagreb), br. 77, 21. 7. 1999, 3050; Savezni sekretarijat za narodnu obranu (dalje: SSNO), Pozadinski sektor, Strogo poverljivo, Iskustva iz organizacije pozadinskog obezbeđenja na manevru „Sloboda 71“, 1972, 3-4.

Sastav sudjelujućih strana na manevru

Određene su i jedinice koje će sudjelovati u manevru. One su odabrane iz sastava RZ i PZO te 5. i 9. armije JNA.²¹ Ulogu agresora, odnosno „Plavog“, imale su jedinice 9. armije, dok su ulogu obrane, odnosno „Crvenog“, imale jedinice 5. armije. Tijekom priprema sve su sudjelujuće jedinice i komande (JNA i TO) izvršile operativno-taktičko maskiranje, pa su im dodijeljeni novi formacijski nazivi. Tu izmjenju uvjetovala je navedena prisutnost mnogobrojnih domaćih i stranih novinara. Operativno-taktičkim maskiranjem željelo se otežati prepoznavanje i praćenje kretanja jedinica i komandi na manevru kao i tajnost njihova stvarnog rasporeda. Nakon toga 5. armija preimenovana je u 4. armiju, dok je 9. armija postala 6. armija.²² K tome, ratna tehnika jedinica „Plavog“ bila je obilježena znakom munje bijele boje radi lakšeg raspoznavanja u odnosu na jedinice „Crvenog“.²³

Snage „Plavoga“, odnosno 6. armiju, činila je 6. operativna oklopna grupa koja je u sastavu imala: 13. taktičku grupu koja se sastojala od 12. oklopne brigade i 28. motoriziranog pješackog puka te 21. mehaniziranu brigadu, 25. oklopnu brigadu, 19. motoriziranu pješacku brigadu, 60. padobransku brigadu, 32. pontonirski bataljun, 6. bataljun veze, 20. artiljerijski divizijun i 15. haubički divizijun. Napad 6. operativne oklopne grupe podržavala je 5. operativna grupa koja je u sastavu imala 17. mehaniziranu diviziju i 23. mehaniziranu brigadu. Sudjelovanje snaga 5. operativne grupe bilo je fiktivno. Snage „Plavog“ sveukupno su imale 16.816 ljudi, 210 tenkova, 36 oklopnih transportera, 277 komada artiljerijskog naoružanja, 116 komada protuzračne artiljerije i 1862 neborbena vozila. Glavni štab manevra imao je ulogu komande 6. armije koja je bila nadređena 6. operativnoj oklopnoj grupi. Snage „Crvenog“ činila je 2. pješacka divizija koja je u sastavu imala: 110. pješacki puk, 95. pješacki puk, 2. protutenkovski artiljerijski puk, 55. mješoviti protutenkovski artiljerijski puk, 2. oklopni bataljun, 2. bataljun veze, 2. inženjerijski bataljun, 60. laki protuavionski artiljerijski puk, 2. laki protuavionski artiljerijski divizijun, 2. mješoviti artiljerijski puk s tri artiljerijska divizijuna, bataljun 31. partizanske brigade i pozadinske jedinica. Ostatak snaga činile su: 7. pješacka brigada, 3. oklopna brigada, 30. haubički divizijun, 31. inženjerijski puk i 40. puk veze. Sudjelovanje 3. pješacke divizije, 24. pješacke divizije, 11. pješacke brigade, 30. pješacke brigade, 10. brdske brigade i 8. oklopne brigade bilo je fiktivno. S jedinicama 4. armije trebale su djelovati i snage TO, partizana, omladine i cjelokupnog stanovništva i to u neprijateljskoj pozadini. Snage „Crvenog“ su sveukupno imale 23.000

21 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naredenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971.

22 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“, Sastav komandi i jedinica „Crvenih“ za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“, Sastav štabova i jedinica teritorijalne obrane za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“ štab, Naredenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971.

23 Miša Mustapić, „Kobre' uplašile 'Zmajeve'“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 26.

ljudi, 126 tenkova, 31 oklopni transporter, 262 komada artiljerijskog naoružanja i 92 komada protuzračne artiljerije.²⁴

Zračnu potporu jedinicama „Crvenog“ i „Plavog“ pružale su zračne snage iz sastava 1. zrakoplovnog korpusa sa sjedištem u Nišu i 5. zrakoplovnog korpusa sa sjedištem u Zagrebu. Snage predviđene za zračnu potporu bile su taktičkog sastava, jačine jednog zrakoplovnog korpusa i raspoređene su na uzletištima Batajnica, Bihać, Brežice, Brnik, Metlika, Moškanjci, Pleso, Tuzla, Zemunik i Zalužani. Za zračnu potporu snagama „Plavog“ od dijelova 1. zrakoplovnog korpusa formiran je fiktivni 4. zrakoplovni korpus. U njegovu sastavu bile su avijacijska brigada s tri lovačko-bombarderske eskadrile; lovačkog puka s dvije lovačke eskadrile i dvije izviđačke eskadrile. Pomoćne zračne snage bile su sastavljene od: dvije eskadrile transportnih zrakoplova, dvije eskadrile teških transportnih helikoptera i jedne eskadrile lakih transportnih helikoptera. Za zračnu potporu snagama „Crvenog“ formiran je fiktivni 3. zrakoplovni korpus. Taj korpus se također oformio od dijelova 1. zrakoplovnog korpusa i sastojao se od: avijacijske brigade sastava četiri lovačke eskadrile; lovačkog puka sastava dvije lovačke eskadrile i lovačko-bombarderskog puka sastava jedne lovačko-bombarderske eskadrile. Pomoćne zračne snage sastavljene su od: transportne eskadrile zrakoplova; pomoćnog puka s helikopterskom eskadrom i izviđačkom eskadrom zrakoplova.²⁵

Oklopne i mehanizirane jedinice bile su na manevru naoružane sa sovjetskim i američkim tipovima tenkova T-55, T-54, M-47 Patton, izviđačkim amfibijskim tenkovima PT-76 i oklopnim transporterima M-60, dok su oklopni transporteri BTR-50 korišteni kao komandna vozila. No, ustroj oklopnih i mehaniziranih jedinica na manevru za svaku jedinicu bio je ipak drugačiji. Prema scenariju, snage „Crvenog“ bile su pretežno pješačkog sastava i slabije u oklopu, ali izvrsno opremljene protuoklopnim sredstvima i znatno nadmoćnije u ljudstvu. Snage „Plavog“ bile su slabije u ljudstvu, ali su imale snažniju potporu artiljerije i zrakoplovstva.²⁶

24 „Manevarsko vojište“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 24-25; Miloš Stanimirović, „Ideja manevra“, *Saznanja i pouke manevra „Sloboda 71“* (dalje: *Saznanja i pouke*), (gl. ur. potpukovnik Mićo Radonić), Beograd 1972, 53; *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, Gliša Vejnović, „Lična karta manevra“, „Sloboda 71“ manevar opštenarodne odbrane Jugoslavije (5-9. oktobra 1971) (dalje: „Sloboda 71“), (gl. ur. pukovnik Vladimir Hlaić), Beograd 1971, 65, 68; SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972, Prilog 1; SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Situacija po RV i PVO, Strogo poverljivo, Prilog br. 3; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda-71“ štab, Naređenje za organizaciju i izvođenje manevra, Op. Str. Pov. Br. 8 od 15. 3. 1971; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda-71“ Sastav komandi i jedinica „Crvenih“ za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; Bojan Bolfek, *Teritorialna obramba kot oblika vojaške organizacije*, Magistarski rad, Sveučilište u Ljubljani, 2010.

25 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda 71“, Sastav komandi i jedinica „Crvenih“ za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Situacija po RV i PVO, Strogo poverljivo, Prilog br. 3; Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavensko ratno vazduhoplovstvo 1942-1992*, 392, 400-402.

26 SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, 1972, 7, 22-24; SSNO, Generalštab, Uprava kopnene vojske, Strogo pover-

U manevru su sudjelovale i snage TO, koje su službeno bile „najširi oblik organizovanja radnih ljudi i građana“ za oružanu borbu, te sa zadaćom da budu prisutni na cijelom teritoriju. Stoga su štabovi TO osnivani od najniže do najviše razine vlasti. No, od samog početka ipak nisu bile jasno definirane nadležnosti snaga TO. Zakonski, jedinice TO mogle su djelovati samostalno ili uz JNA, ali su u određenim okolnostima mogle biti i temeljni nositelj obrane. Usto, TO se prema ustroju sastojao i od prostornih i od manevarskih jedinica. Prostorne jedinice bile su vezane za konkretan teritorij, općinu i u načelu nisu išle daleko od nje, dok su manevarske jedinice činile partizanske brigade TO.²⁷

Štabovima i jedinicama TO iz Hrvatske koje su sudjelovale na manevru komandovao je Glavni štab narodne obrane SRH na čelu s general-pukovnikom Srećkom Manolom, ali je bilo predviđeno da ipak sudjeluje u smanjenom obujmu. U sastavu TO Hrvatske bili su Zonski štab narodne obrane za Kordun, Baniju i Liku, Štab Narodnog odbora općine (NOO) Karlovac, čijim su jedinicama pridodane čete TO iz općina Ozalj, Jastrebarsko i Samobor. Štab NOO Duga Resa, čijim su jedinicama pridodane čete TO iz općina Vrbovsko i Sisak. Štab NOO Slunj, čijim su jedinicama pridodane čete TO iz općina Titova Korenica i Glina. Štab NOO Vojnić, čijim je jedinicama pridodana četa TO općine Vrginmost i Štab NOO Ogulin. Također, na manevru su sudjelovali štabovi svih mjesnih zajednica iz općina Duga Resa, Slunj i Vojnić. No, s područja općina Karlovac i Ogulin sudjelovali su samo oni štabovi mjesnih zajednica i straže mjesnih zajednica koje su bile obuhvaćene manevrom.²⁸ Uz navedene snage, na manevru su trebali sudjelovati i dijelovi partizanskih brigada TO kao jedinica sposobnih za pokret na cijelom manevarskom području. Sukladno tome, izuzet je po jedan bataljun iz 7. partizanske brigade TO, 25. partizanske brigade TO i 31. partizanske brigade TO i pridodan snagama za manevar.²⁹

Štabovima i jedinicama TO Slovenije komandovao je Glavni štab narodne obrane SRS na čelu s general-majorom Bojanom Polakom.³⁰ U pozadini snaga „Plavog“, na području općina Črnomelj i Metlika, djelovao je Belokrajinski odred TO s dva bataljuna

-
- ljiivo, *Operativno-taktička iskustva na manevru*, „Sloboda 71“, 1972, 2; SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Situacija po oklopnim jedinicama, Strogo poverljivo, Prilog br. 6.
- 27 Davor Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.- 1992.*, 30-36.
- 28 SVA MORH, RSNO SRH, Glavni štab narodne obrane, Naređenje za organizaciju i izvođenje vježbe, Str. pov. br. 3 od 30. 4. 1971; „Kako je tekla ‘bitka’“, *Karlovački tjednik* (Karlovac), br. 41, 14. X. 1971, 5; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda-71“, Sastav štabova i jedinica teritorijalne obrane za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Sastav 4. armije, Strogo poverljivo, Prilog br. 1; Grgo Čičin-Šain, „Teritorijalna odbrana na manevru ‘Sloboda 71’“, *Vojni glasnik*, XXVI/1972, br. 1, 16.
- 29 SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda-71“, Sastav štabova i jedinica teritorijalne obrane za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2; SVA MORH, RSNO SRH, „Sloboda-71“, Sastav komandi i jedinica „Crvenih“ za manevar, Strogo poverljivo, Prilog br. 2.
- 30 Bojan Bolfek, *Teritorialna obramba kot oblika vojaške organizacije*, Magistarski rad, Sveučilište u Ljubljani 2010.

iz općina Črnomelj i Metlika. Osim jedinica TO, općine Črnomelj i Metlika morale su pokrenuti i ostale dijelove sustava ONO (oružane grupe narodne zaštite, ilegalne grupe i jedinice milicije).³¹ Štabovima i jedinicama TO iz BiH na manevru komandovao je Glavni štab narodne obrane SRBiH na čelu s general-pukovnikom Franjom Herljevićem.³² Na području zahvaćenom manevrom djelovali su Oblasni štab narodne obrane Banja Luka, općinski štabovi narodne obrane Bihać, Cazin i Velika Kladuša sa prištavnim jedinicama i jedinicama TO.³³

No, sastav i ustroj jedinica TO po republikama bio je drugačiji. U SRH su na razini mjesnih zajednica postojale mjesne straže ustrojene u vodove i desetine koje su služile za nadzor područja i zaštitu stanovništva i njima su komandirali štabovi narodne obrane. Za jedinice milicije i mjesne straže bilo je predviđeno zajedničko djelovanje u izvršavanju bojnih zadaća, ali njihov ustroj bio je samostalan u odnosu na NOO. Posebne strukture bile su jedinice TO ustrojene u teritorijalne čete, te bataljuni koji su bili samo u gradovima, diverzantske odrede, jedinice rodova četnog i baterijskog sastava i jedinice logistike. Tim jedinicama na području općina komandirali su NOO. Nasuprot tome, u SRS su po mjesnim zajednicama postojale oružane grupe, oružane desetine, jedinice narodne zaštite i ilegalne grupe kojima su komandirali odbori mjesnih zajednica za općenarodnu obranu. Najveće formacije bili su partizanski odredi četnog i bataljuskog sastava raspoređeni po općinama i njima su komandirali zonski štabovi. Jedinice milicije ustrojavale su se na širem području i bile su podređene Republičkom sekretarijatu za unutrašnje poslove. U SRBiH su postojale jedinice TO vezane za područje općine, sastavljene od partizanskih odreda četnog sastava i partizanskih brigada namijenjenih djelovanju na području oblasti, republike i izvan granica BiH. Na razini mjesnih zajednica nije bilo vojnog ustroja. Partizanskim odredima nadređeni su bili općinski štabovi narodne obrane, a partizanskim brigadama oblasni odnosno republički štabovi za narodnu obranu. Osim u sastavu i ustroju TO, postojale su republičke razlike u ustroju i uporabi omladinskih jedinica. U SRH su omladinske jedinice uključivane u sastave četa TO kao posebni vodovi. U SRS su omladinci i omladinke bili raspoređeni u partizanske odrede i s njima se postupalo kao i s ostalim vojnim obveznicima koji su regulirali vojnu obvezu. U SRBiH su postojali općinski omladinski odredi kojima su

31 *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972, 49; Grgo Čičin-Šain, „Teritorijalna odbrana na manevru ‘Sloboda-71’“, *Vojni glasnik*, XXVI/1972, br. 1, 16; Milan Rakovac, „Le naprej partizani Bele krajine“, *Front*, XXVII/1971, br. 41(687), 20-21; Milan Rakovac, „Tako tuku Belokranjci“, *Front*, XXVII/1971, br. 42(688), 26-27.

32 „H. Pozderac posjetio jedinice“, *Večernji list* (Zagreb), br. 3756, 5. 10. 1971., 3.

33 SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, 1972, 51-52; SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Sastav 4. armije, Strogo poverljivo, Prilog br. 1; Grgo Čičin-Šain, „Teritorijalna odbrana na manevru ‘Sloboda-71’“, *Vojni glasnik*, XXVI/1972, br. 1, 16.

komandovali štabovi NOO.³⁴ Prema izdanoj naredbi, sve snage republičkih TO uoči manevra prolazile su uz pomoć JNA dodatnu obuku u rukovanju naoružanjem kao i taktičku obuku po vodovima.³⁵

Područje, tijek i završetak manevra

Svaki manevar ima zadani scenarij. Manevar „Sloboda 71“ započeo je sa zamišljenom agresijom snaga „Plavog“ na SFRJ, čiji je cilj bio da se na više operativnih pravaca razbije obrana „Crvenog“ te potom zauzmu strateški dijelovi SFRJ.

Manevar je trajao od 4. listopada do 7. listopada 1971. godine. Uže područje održavanja manevra bilo je omeđeno crtom Petrova gora-Jastrebarsko-Metlika-Črnomelj-Ogulin-Plaški-Bihać-Tržac-Velika Kladuša. Dubina područja zahvaćenog manevrom iznosila je oko 100 kilometara, dok je širina iznosila oko 50 kilometara. Napad „Plavog“ započeo je kroz središnju Sloveniju i sjeverozapadnu Hrvatsku te je krajnji cilj bio izbiti u područje Bihaća i dolinu rijeke Une. Napadi snaga „Plavog“ išli su karlovačko-bihaćkim i banijsko-bihaćkim pravcem. Sukladno tome, Vrhovna komanda izdala je komandu snagama „Crvenog“, u stvari 4. armiji i jedinicama TO SRH da „aktivnom i upornom odbranom pravaca“ koji vode prema rijeci Uni zaustave „Plavog“. I TO SRS i SRBiH su kao dio snaga „Crvenog“ dobile svoje komande. Snage TO SRS su trebale na području slovenskih općina zahvaćenih napadom prekinuti pravce opskrbe „Plavog“, dok su snage TO SRBiH trebale braniti područje Bihaća od zračnog desanta.

Zadaća stanovništva i društveno-političkih organizacija na zauzetom području bila je da spriječe uspostavu okupacijskih vlasti te osiguraju opskrbu i zbrinjavanje snaga TO i stanovništva. Nasuprot tome, zadaća stanovništva i društveno-političkih organizacija na slobodnom području bila je da onemoguće zračne desante i djelovanje izvidničko-obavještajnih skupina. Dana 7. listopada 1971. godine u 14:00 sati završila su borbeno djelovanje pobjedom snaga „Crvenog“ koje su u protunapadu izvršile prodore od 10 do 15 kilometara u dubinu „Plavoga“.³⁶ Vrhovni komandant OS SFRJ Josip

34 SSNO, Generalštab, Prva uprava, *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, Strogo poverljivo, 1972, 48-49.

35 SVA MORH, RSNO SRH, Glavni štab narodne obrane, Naređenje za organizaciju i izvođenje vježbe, Str. pov. br. 3 od 30. 4. 1971.

36 SVA MORH, RSNO SRH, GZ „Sloboda-71“, Zadatak, Strogo poverljivo, Ev. broj 20; SVA MORH, RSNO SRH, Vrhovna komanda, Komandantu 4. armije, Republičkog štaba SR Hrvatske, SR Slovenije i SR Bosne i Hercegovine, Strogo poverljivo, Br. 8; SVA MORH, RSNO SRH, Glavni štab narodne obrane, Izvod iz direktive Op. br. 1, Strogo poverljivo, Br. ev. 8; SVA MORH, RSNO SRH, Komanda 4. armije, Informacija o početku borbenih dejstava, Str. pov. broj 234. od 5. 10. 1971; „Manevarsko vojište“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 24-25; Miloš Stanimirović, „Ideja manevra“, *Saznanja i pouke*, 60-80; Gliša Vejnović, „Sloboda 71“, „Sloboda 71“, *Manevar opštenarodne obrane Jugoslavije (5.-9. oktobra 1971.)*, 63-80; Danilo Jauković, „Dve doktrine na manevru ‘Sloboda 71’“, *Vojno delo*, 23/1971, br. 6, 31-49; „Pobjedonosna Sloboda 71“, *Front*, XXVII/1971, br. 45 (691), 36-37.

Broz Tito bio je zadovoljan viđenim na manevaru, stoga je pohvalio cjelokupni vojnički i starješinski sastav za uspješno izvršavanje zadaća. No, za naročito uspješno izvršavanje zadaća posebno su pohvaljene jedinice: 3. oklopna brigada, 21. mehanizirana brigada, 95. pješački puk, 24. lovački puk, 19. helikopterski puk, 35. puk veze, 4. bataljun 19. motorizirane pješačke brigade, 1. bataljun 60. padobranske brigade, 1. bataljun 31. partizanske brigade, Omladinski partizanski odred „Ante Rukavina“, Belokrajinski partizanski odred, 134. artiljerijski divizion, 241. eskadrila 18. avijacijske brigade, 2. teritorijalna četa općine Ogulin i Skupština općine Slunj.³⁷ Prema službenim podacima na manevaru je sudjelovalo 6076 vojnika i starješina JNA. Manevar „Sloboda 71“ završio je 9. listopada 1971. godine nakon mimohoda u Karlovcu sa sudionicima. Mimohod je bio sastavljen od četiri ešalona, od kojih je jedan bio zračnih snaga.³⁸

Uspješnost manevara u stručnim analizama i odjeci u javnosti

Prema očekivanju, u jugoslavenskoj javnosti je uspješnost manevara „Sloboda 71“ ocijenjena najvišom ocjenom. Međutim, iz niza stručnih analiza SSNO-a vidljivo je da su postojali mnogi problemi uoči i tijekom samog manevara. Analize su ciljano upozoravale na nedostatke u sustavu komandiranja, taktici, sustavu veza i kriptozastite, opremljenosti i opskrbi jedinica, održavanju tehnike i obučeniosti jedinica TO. Većina nabrojanih nedostataka spadala je u područje vojne tajne i njihovo objavljivanje moglo je izazvati štetne posljedice za jugoslavenski sustav obrane. Od prisutnog vodstva, samo su Tito i general-pukovnik Ivan Dolničar kasnije javno upozorili na neke od nedostataka u sustavu obrane. Tijekom svog susreta s predstavnicima općina Banije, Korduna, Like, Bele krajine i zapadne Bosne, Tito je spomenuo problem nedostatka motorizacije u jedinicama TO, zbog čega su njezini pripadnici morali hodati do mjesta izvršenja bojne zadaće. Jasno, uspjeh jedinica TO uvelike je ovisio o njihovoj opremljenosti i materijalnim mogućnostima. Također, general Dolničar je u razgovoru s novinarima *Narodne armije* upozorio i na neefikasnost civilnih vlasti, jer je postojala neusklađenost u pogledu „nadležnosti pojedinih razina rukovođenja kako po vertikali tako i po horizontali“. K tome, vidio je problem u funkcioniranju civilnih vlasti na privremeno zauzetoj teritoriji. Bio je i prisutan problem u sustavu veza u jedinicama TO zbog nedostatka materijalnih sredstava, neobučeniosti ljudstva i neusklađenosti sustava veze.

Problemi koje su spomenuli Tito i general Dolničar bili su kasnije predmet stručnih analiza JNA. Također, pojedini negativni događaji na manevaru bili su cenzurirani, iako je vrh JNA stalno proklamirao transparentno izvještavanje o događanjima na manevaru.³⁹ Cenzuriran je bio broj poginulih i povrijeđenih osoba, koji nije spomenut ni

37 „Pobjedonosna Sloboda 71“, *Front*, XXVII/1971, br. 45 (691), 35.

38 Ivo Matović, „Defile odlučnih i zbratimljenih“, „*Sloboda 71*“, 140.

39 „Snaga u ravnopravnosti i jedinstvu“, *Front*, XXVII/1971, br. 42 (688), 8-9; „Položen ispit ‘rata’, *Borba* (Zagreb), br. 286, 17. 10. 1971, 11; „Potpuna potvrda ispravnosti naše koncepcije“, „*Sloboda*

u jednom izvješću za javnost. U stručnim analizama navodilo se kasnije da je poginulo šest vojnika. U padu helikoptera poginula su trojica vojnika, u prometnoj nezgodi jedan vojnik, dok se za ostale ne navodi uzrok smrti. U jedinicama „Crvenog“ i „Plavog“ bilo je ukupno 386 ozlijeđenih, 14 teško ozlijeđenih, 2 osobe oboljele su od žutice, 11 osoba oboljelo je od dizenterije i zabilježeno je 26 slučajeva svraba. Bilo je velikih problema i s osiguravanjem pitke vode za jedinice na manevru. S obzirom na to da je većina vodnih objekata na području održavanja bila neispravna, postojala je velika mogućnost pojave epidemija. Iako su inženjerijske jedinice osigurale dovoljne količine pitke vode, ona je stizala samo do jedinica za opskrbu, ali ne i do vojnika. Zbog toga su vojnici uzimali vodu za piće i pranje porcija s raznih nekontroliranih izvora i bunara koju nisu dezinficirali klorom, iako su bili opremljeni tabletama za dezinfekciju, niti su vježbajuće komande vršile kontrolu kloriranja.⁴⁰

Usto, nedostatak formacijskih sredstava i nepostojanje jasno formuliranih pravila za izvođenje taktičkih postupaka dovelo je do raznih improvizacija i umanjivanja sposobnosti za izvršavanje bojnih zadaća. Za prelazak pješaštva preko rijeka, osim čamaca, korišteni su izviđački tenk PT-76 i oklopni transporter BTR-50 sovjetske proizvodnje. Unatoč tehničkim osobinama koje su zabranjivale takve improvizacije s izviđačkim tenkom i transporterom, to je bio jedini način da se vojnici prebace preko vodene prepreke. Neposredno pred manevar, u oklopne transportere BTR-50 ugrađeni su radio uređaji koje su koristili zrakoplovni oficiri za navođenje zrakoplova. No, osim što ih nije bilo dovoljno, bili su i ograničenog dometa tako da oficiri nisu imali vezu s komandom ili su pogrešno navodili zrakoplove za podršku jedinicama na zemlji.⁴¹ Na manevru je također masovno korišten oklopni transporter jugoslavenske proizvodnje M-60, koji se nije pokazao suviše pouzdanim.⁴²

U vojnoj doktrini JNA pridavana je velika pozornost protuoklopnoj borbi. Jedno od glavnih formacijskih oruđa za protuoklopnu borbu bio je top 100 mm T-12. No, na manevru su topovi postavljeni na takve položaje s kojih nisu mogli djelovati u granicama brisanog dometa. K tome, jedinice naoružane topom nisu bile sposobne za pokret na teže prohodnom zemljištu. Glavna vozila za vuču topova 100 mm T-12 bili su kamioni jugoslavenske proizvodnje TAM-4500 i TAM-5000 koji nisu mogli

71“, 22; „Spremnost civilnog sektora“, *Narodna armija* (Beograd), br. 1709, 27. 4. 1972, 4; SSNO, Generalštab, Prva uprava, *Završna analiza manevra „Sloboda 71“ – Diskusije iz učešća u raspravi i priložene*, Strogo poverljivo, 1972, 41, 46-48.

40 *Iskustva iz organizacije pozadinskog obezbeđenja na manevru „Sloboda 71“*, SSNO, Pozadinski sektor, Strogo poverljivo, 1972, 4, 11, 14-15.

41 SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, 1972, 26, 46-47; SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, *Završna analiza manevra „Sloboda 71“ – Diskusije iz učešća u raspravi i priložene*, 1972, 88.

42 Bojan B. Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija*, 217.

vući topove izvan putova, pa su protuoklopne jedinice zbog slabe pokretljivosti imale povećane gubitke.⁴³

Tijekom priprema za manevar primijećeno je također da u jedinicama ima mnogo više neispravne tehnike, naročito neborbenih vozila, nego što se moglo zaključiti na osnovu izvještaja. To ukazuje da se nije posvetila dovoljna briga održavanju tehnike i da komande nisu bile upoznate sa stvarnim stanjem materijalno-tehničkih sredstava. Moguće je da je jedan od uzroka, uz nedostatak rezervnih dijelova ili zastarjelosti tehnike, ipak bila neobučenost ljudstva za održavanje i pravilnu uporabu vozila. Radi ilustracije, potrebno je ukazati na rezultate provjere tehničkog stanja kamiona TAM, koju su na manevarskom području proveli predstavnici proizvođača i vojni organi. Od 818 provjerenih vozila, potpuno ispravna su bila 163, a na ostalih 655 nađeno je oko 1300 nedostataka i neispravnosti. Najzastupljenija neborbena vozila na manevru bili su kamioni jugoslavenske proizvodnje TAM-4500 i TAM-5000 koji su se pokazali kao sigurna sredstva za prijevoz. Međutim, na manevru se pokazalo da se ta vozila teško kreću izvan uređenih putova.⁴⁴

Iako su u javnosti jedinice RZ i PZO predstavljene kao najbolji sastavi JNA na manevru, stručne analize pokazale su da je dolazilo do problema i u njihovom djelovanju.⁴⁵ Tijekom manevra sustav VOJIN (Vazduhoplovno osmatranje, javljanje i navođenje) nije mogao osigurati nadzor zračnog prostora ispod 500 metara visine, zbog čega je dolazilo do problema identifikacije, navođenja i presretanja zrakoplova na malim visinama. Osim toga, sustav VOJ (Vazdušnog osmatranja i javljanja) bio je neučinkovit u cjelini jer je zbog tehničkih problema djelovao sa zakašnjenjem. Zbog tih problema, lovački zrakoplovi nisu na vrijeme ili uopće nisu presretali zrakoplove protivnika. Usto, protuzračna obrana kopnenih jedinica nije zadovoljavala po svojoj učinkovitosti, pokretljivosti i zaštiti kolona u pokretu. Također, komadni sustav zrakoplovstva nije bio dovoljno pouzdan za komandovanje jedinicama RZ i PZO jer je razmjena podataka bila spora zbog zastarjelosti i neopremljenosti uređajima za kriptiranje teksta i govora. Unatoč svemu, iznimno pozitivnim su ocijenjena iskustva vezana za uporabu zračnih desanata.⁴⁶

Na manevru su najbrojnije bile pješačke jedinice. Međutim, one su bile vrlo slabe vatrene moći. Većina jedinica JNA i TO bila je naoružana brzometnim puškama

43 SSNO, Generalštab, Uprava kopnene vojske, Strogo poverljivo, *Operativno-taktička iskustva na manevru „Sloboda 71“*, 1972, 32-33, 38; *Iskustva o upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevru „Sloboda 71“*, SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972, 8; *Završna analiza manevra „Sloboda 71“ – Diskusije iz učešća u raspravi i priložene*, 54.

44 *Iskustva iz organizacije pozadinskog obezbeđenja na manevru „Sloboda 71“*, SSNO, Pozadinski sektor, Strogo poverljivo, 1972, 9-12.

45 Miša Mustapić, „Kobre' uplašile 'Zmajeve'“, *Front*, XXVII/1971, br. 40 (686), 26-27; Miša Mustapić, „Jastrebovi' iz planine“, *Front*, XXVII/1971, br. 41 (687), 12-14.

46 SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972., *Strategijska i doktrinarna iskustva manevra „Sloboda 71“*, 21-22; *Operativno-taktička iskustva iz borbenih dejstava RV i PVO na manevru „Sloboda 71“*, SSNO, Komanda RV i PVO, Strogo poverljivo, 1972, 12, 17, 24.

M-48, što pokazuje da je 25 godina nakon Drugog svjetskog rata i dalje najzastupljenije oružje bila puška iz tog rata. Prema usvojenim planovima, u razdoblju od 1966. godine do 1975. godine JNA je namjeravala naoružati jedinice većim brojem poluautomatskih pušaka M59/66 jugoslavenske proizvodnje tzv. „papovkama“. Dok je većina europskih vojski vršila opremanje jedinica jurišnim puškama, JNA je tek počinjala sa zamjenom brzometnih poluautomatskim puškama.⁴⁷

Bilo je ipak i određenih novina u opremi jedinica OS SFRJ. Po prvi puta, sve jedinice bile su jednoobrazno obučene i opremljene, od komandnog kadra do vojnika. Međutim, unatoč novoj opremi, pojedini oficiri, podoficiri i vojnici su se žalili na nefunkcionalnost dijela te nove opreme.⁴⁸

Po prvi put velika pozornost dana je doživljaju manevra među sudionicima. Za vrijeme trajanja i neposredno nakon manevra Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja JNA proveo je veliko istraživanje. Anketiran je velik broj vojnika i starješina u svrhu prikupljanja mišljenja sudionika o uspješnosti manevra i stručnoj osposobljenosti pojedinaca i jedinica.⁴⁹ Jasno je da su izjave anketiranih išle u prilog iznimnom uspjehu manevra, koji je zatim proklamiran i u svim jugoslavenskim medijima. Prema obrađenima podacima, 94,2% starješina smatralo je da je manevar uspješno demonstrirao učinkovitost sustava ONO. Ukupno 91% anketiranih vojnika smatralo je da je manevar u potpunosti ili djelomično sličan ratu. Zadnji podatak svjedoči koliko je u stvari bilo masovno učešće ratne tehnike i ljudstva uz obilnu imitaciju vatre na manevaru.⁵⁰ Također, na pitanje koliko su bili zadovoljni zalaganjem svojih vojnika, 70% starješina je bilo vrlo zadovoljno. Na isto pitanje, 74,2% vojnika smatralo je da su se njihovi „drugovi“ vrlo dobro zalagali. Ni jedan starješina ili vojnik nije izjavio da su se njihovi „drugovi“ slabo zalagali.⁵¹

Manevar je izazvao veliko zanimanje u stranoj javnosti. Na manevaru su bile novinarske ekipe zemalja iz svih svjetskih političkih i obrambenih saveza. Priloge o manevaru prikazale su televizijske postaje iz Austrije, Belgije, Čehoslovačke, Finske, Italije, Izraela, Luksemburga, Mađarske, Maroka, Nizozemske, Savezne Republike Njemačke, Poljske, Rumunjske, Švedske, Švicarske, Tunisa i Ujedinjenog Kraljevstva.⁵²

47 SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972., *Iskustva u upotrebljivosti organizacijskih jedinica na manevaru*, „Sloboda 71“, 19, 36, 37; *Iskustva iz organizacije pozadinskog obezbeđenja na manevaru*, „Sloboda 71“, SSNO, Pozadinski sektor, Strogo poverljivo, 1972, 6; *Završna analiza manevra*, „Sloboda 71“ – *Diskusije iz učešća u raspravi i priložene*, SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972, 49, 74, 78; *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985: Opremanje naoružanjem*, Interno, Beograd 1986, 189-193.

48 SSNO, Pozadinski sektor, Strogo poverljivo, *Iskustva iz organizacije pozadinskog obezbeđenja na manevaru*, „Sloboda 71“, 1972, 6.

49 S. S., „Jači za jedno borbena iskustvo“, *Front*, XXVII/1971, br. 46 (692), 4-5.

50 Ilija Mrmak, „Mišljenje učesnika manevra o njegovoj uspešnosti“, *Saznanja i pouke*, 258-260.

51 S. S., „Jači za jedno borbena iskustvo“, *Front*, XXVII/1971, br. 46 (692), 4-5.

52 „Manevar na stranoj TV“, *Vjesnik* (Zagreb), br. 8851, 8. 10. 1971, 5.

S obzirom na to da su tijekom zamišljenog napada snage „Plavog“ u borbu protiv snaga „Crvenog“ ubacile i „neprijateljsku“ agenturu, sastavljenu od „političkih emigranata i kolaboracionista“, zanimljivo je vidjeti jednu kasniju analizu manevara iz redova hrvatske emigracije.⁵³ Analiza je objavljena u *Hrvatskoj reviji*. Autor joj je bio Ivan Babić, vjerojatno domobranski pukovnik Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske. Na početku analize Babić je zaključio da je, s obzirom na trenutnu političku situaciju, manevar bio potreban SFRJ za obje političke scene, i onu vanjsku i onu unutarnju. Što se tiče vanjske politike, manevar je prema Babiću imao za cilj odvratiti SSSR i njegove satelite od mogućeg napada, ali i uvjeriti vlastite građane i Zapad da SFRJ ima snage zaustaviti njihov mogući prodor na Jadran. Također, iznio je da je strah od SSSR-a jedini integrativni faktor naroda u SFRJ, iako je previđao da postoji mala vjerojatnost od njegove invazije. Unatoč tome, ustvrdio je da su savezne institucije već razbijene po nacionalnoj liniji te da centralisti dominiraju Srbijom, federalisti po republikama, dok postoje i komunistički dogmati na liniji SSSR-a. Stoga se stalni politički sukob odvija na liniji centralisti-federalisti, dok su pristaše SSSR-a protivnici obje političke struje. Što se tiče stanja u JNA, Babić je ustvrdio da je oduvijek u rukama Srba te da je njihov politički cilj održanje centralizma i priprema da budu integrativni faktor nakon smrti Tita. Istaknuo je potom činjenicu da se manevar održava u općinama u kojima živi veliki broj Srba. Također je smatrao da bi efikasne snage TO mogle biti odlučujuća prednost ako dođe do unutarnjeg jugoslavenskog sukoba među republikama. Usto, naveo je da Zapad podržava jaku centralističku SFRJ iz svojih razloga, pa stoga nije realna prijetnja njenoj sigurnosti. Na temelju svih činjenica, Babić zaključuje da manevar ipak nije prikazao realnu snagu OS SFRJ. Na kraju je iznio i neka razmišljanja o budućnosti SFRJ. Iznio je da će SFRJ vegetirati do neke političke krize kao što su moguća invazija SSSR-a, Titova smrt, ekonomska kriza ili međunacionalni sukobi. Prema Babićevom krajnjem zaključku, sve navedeno bi srušilo SFRJ, ali bi u trenutnim globalnim odnosima jedini dobitnik nakon rušenja SFRJ ipak bio SSSR.⁵⁴

Politički događaji na manevru

Prema očekivanju, Tito je pratio sve važnije događaje na manevru. Uz vrhovnog komandanta, SSNO je pozvao na manevar i 130 najviših partijsko-državnih dužnosnika te djelatnih i umirovljenih generala JNA. Dolazak je na kraju potvrdilo 110

53 SVA MORH, RSNO SRH, Komanda 4. armije, Informacija o početku borbenih dejstava, Str. pov. broj 234. od 5. 10. 1971; SVA MORH, RSNO SRH, „Crveni“, Situacija po bezbednosti, Strogo poverljivo, Prilog br. 4; SVA MORH, RSNO SRH, „Crveni“, Situacija po političko-propagandnoj delatnosti, Prilog br. 8.

54 SVA MORH, RSNO SRH, „Crveni“, Situacija po bezbednosti, Strogo poverljivo, Prilog br. 4; SVA MORH, RSNO SRH, „Crveni“, Situacija po političko-propagandnoj delatnosti, Prilog br. 8; Ivan Babić, „Da li je Jugoslavija vojnički obranjiva“, *Hrvatska revija* (München), godina XXI, svezak 4 (84), prosinac 1971, 397- 411.

dužnosnika i generala. Nakon toga u javnosti je ta skupina dobila naziv „Grupa 110“. Dio članova „Grupe 110“ sudjelovao je u stvaranju doktrinarnih principa iz kojih je i nastala koncepcija ONO. Neformalni vođa „Grupe 110“ bio je Edvard Kardelj. Među dužnosnicima je bila samo jedna žena, i to Savka Dabčević-Kučar kao članica Centralnog komiteta SKH.⁵⁵

Shodno iznimno jakom sastavu političara prisutnih na manevru, bilo je za očekivati da će se razgovarati o trenutnoj političkoj situaciji. O tome su svjedočenja ostavili Miko Tripalo i Savka Dabčević-Kučar, tadašnji politički prvaci SKH. Prema Savkinom svjedočenju, hrvatsko vodstvo tada je smatralo da je manevar samo odgovor pritiscima iz SSSR-a. Kasnije su shvatili da je to uglavnom bila demonstracija sile prema Hrvatskoj, jer se glavni dio manevra održavao na području Hrvatske s visokim udjelom srpskog stanovništva, koje je bilo nesklono tadašnjoj hrvatskoj politici. Kako bi opovrgnuli stalne navode da hrvatsko vodstvo ne provodi antisrpsku politiku, organiziran je sastanak Tita i Srba s područja Korduna i Like koji su trebali opovrgnuti takve teze. Tripalo svjedoči da su lokalni Srbi informirali Tita da nisu ugroženi. Informacije o ugroženosti Tito je navodno najviše dobivao od supruge Jovanke. Usto, tijekom manevra ponovno su vođeni razgovori o smanjivanju utjecaja JNA na politički život, što je najviše forsiralo hrvatsko vodstvo. Takvi razgovori nisu dočekani s oduševljenjem kod Tita i vojnog vrha. Prema očekivanju, politički predstavnici Srbije i BiH nisu propuštali priliku za napade na hrvatsko vodstvo. Uz njih, i dio Hrvata na vojnoj službi u Beogradu slično je rezonirao. Tripalo se posebno prisjetio sukoba s Đurom Pucarom, jednim od tada najmoćnijih političara iz BiH. Sukob je izbio jer je optužio Pucara, koji je bio Srbin po nacionalnosti, za loš položaj Hrvata u BiH i nepriznavanje muslimanske nacije. Bilo je tu i međugeneracijskih sukoba. Tripalo je smatrao staru generaciju vodstva SKJ krivom za tadašnje međunacionalne probleme. Također je nešto ranije u političkim krugovima javno iznio i svoju ideju o potrebi smjene generacija u SKJ. To se nije sviđalo Titu i Kardelju, pa je Savka Dabčević-Kučar tijekom manevra pokušala izgladiti stvar. Također, tijekom manevra održan je sastanak hrvatskog vodstva s Kardeljem. S obzirom na njegovu reformsku politiku, očekivali su od njega političku podršku hrvatskoj politici. Međutim, on je to odbio, što nije bilo iznenađenje. Kardelj se bojao da bi se kao reakcija u Srbiji mogao pojaviti nacionalizam, kojeg je smatrao opasnim za slovenske interese.⁵⁶

U danima održavanja manevra i neposredno nakon njega Tito je održao nekoliko govora i dao nekoliko vrlo znakovitih izjava o karakteru manevra te o doktrini ONO. U razgovoru s predstavnicima općina, koje su sudjelovale na manevru, Tito se zapitao kakav će učinak manevar imati na unutrašnje odnose u Jugoslaviji, na jedinstvo naroda i u borbi protiv raznih ispada. Također je poručio da nakon manevra u kojem su sudjelovali „Crveni“ i „Plavi“, u Jugoslaviji bi u stvari trebali postojati „Crveni“ i

55 „Iskusni pogled ratnički“, *Front*, XXVII/1971, br. 43(689), 13-15; Šime Kronja, „Grupa 110 na manevru“, „*Sloboda 71*“, 56-58.

56 Savka Dabčević-Kučar, *71, Hrvatski snovi i stvarnost*, Knjiga 2, 884-886, 928; Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Treće, dopunjeno izdanje, 197, 223.

„Bijeli“. Spominjanje „Crvenih“ i „Bijelih“ bila je očita aluzija na građanski rat u Rusiji i dokaz da je svrha manevara bilo zastrašivanje političkih protivnika unutar SFRJ. Također je istaknuo da je zadaća „Crvenih“ da se „svakodnevno bore protiv „Bijelih“ sve do njihove potpune likvidacije bez obzira tko to bio“, te je na kraju pozvao na konačno uklanjanje „Bijelih“ iz SKJ kako bi se osnažilo jedinstvo jugoslavenskih naroda.⁵⁷

U drugom govoru, koji je održan nakon mimohoda, Tito je napao „antisamoupravne“ i „antisocijalističke“ snage te je upozorio na navodni šovinizam, konzervativizam i malograđansku stihiju koja „vuče natrag“ na pozicije poraženog klasnog neprijatelja. Da bi potvrdio izneseno, Tito je nastavio govor s riječima: „Te snage su malobrojne, ali one zloupotrebljavaju našu demokratiju i s vremena na vrijeme su vrlo glasne. No, ukoliko im se budemo stalno i odlučno suprotstavljali, politički radili itd., one nam ne mogu nanijeti ozbiljniju štetu. Kao što su oni koji su za vrijeme rata pomagali neprijatelja bili izdajnici, tako se i danas oni koji ometaju razvoj samoupravljanja i ostvarenje pune nacionalne ravnopravnosti objektivno nalaze na pozicijama klasnog neprijatelja. U interesu bezbjednosti i odbrambene sposobnosti naše zemlje, mi se sa protivnicima našeg društvenog uređenja moramo obračunavati organizovano i efikasno, imajući u vidu i to da su oni povezani sa spoljnim neprijateljima naše zemlje. U borbi protiv tih snaga, pored naše idejno-političke akcije, mi ćemo koristiti sva sredstva, ne ustručavajući se ni od administrativnih mjera.“⁵⁸

Ove Titove izjave najavile su u stvari Dvadeset prvu sjednicu Predsjedništva SKJ i konačni obračun s Hrvatskim proljećem. Također su potvrdile i da je manevar poslužio u stvari kao sredstvo zastrašivanja svih „kontrarevolucionara“ u zemlji. Nakon svega, Titov strah od gubitka moći, intervencije SSSR-a i raspada SFRJ presudio je u korist akcije protiv Hrvatske. Na sjednici u Karadorđevu održanoj 2. i 3. prosinca 1971. godine raspravljalo se jedino o političkom stanju u Hrvatskoj. Tito je osudio Hrvatsko proljeće kao nacionalistički pokret te je zatražio akciju protiv „antisamoupravnih“ i „antisocijalističkih“ snaga.

Nakon smjene hrvatskog vodstva, u Hrvatskoj dolazi do velikog nezadovoljstva. Od smijenjenog hrvatskog vodstva se javno tražilo da pozovu hrvatski narod na otpor, što su oni odbili. Tu su odluku vjerojatno donijeli na temelju saznanja da je JNA spremna obračunati se s prosvjednicima. Bilo je tu još dokaza. Tako je cjelokupni vojni vrh na čelu s generalom Nikolom Ljubičićem viđen kod Tita uoči smjene hrvatskog vodstva. Usto, uoči njihove smjene komandant vojne oblasti u Zagrebu i komandant „Crvenih“ na manevru, general Đoko Jovanić sklonio se izvan Zagreba. Zbog toga je opomenut od Tita, na što ga je Jovanić informirao da je osobno sve dobro osigurao za moguće

57 „Potpuna potvrda ispravnosti naše koncepcije“, „Sloboda 71“, 23-24; „Za bratstvo i jedinstvo manevar ima ogromno značenje“, „Večernji list (Zagreb), br. 3758, 9-10. 10. 1971, 3; „Snažno ispoljeno bratstvo i jedinstvo“, *Borba* (Zagreb), br. 278, 9. 10. 1971, 6.

58 „Sposobni smo da se branimo i odbranimo od svake opasnosti“, „Sloboda 71“, 15; „TITO: Spremni smo i sposobni da obranimo našu revoluciju“, *Vjesnik* (Zagreb), br. 8853, 10. 10. 1971, 1, 3; „Općenarodna obrana integralni sistem samoupravljanja“, *Borba* (Zagreb), br. 279, 10. 10. 1971, 1, 6.

probleme. To je bila istina, jer su oklopne jedinice JNA iz Dugog Sela i Jastrebarskog bile pripravne za intervenciju. Također je zamijećeno da aktivni oficiri JNA obilaze umirovljene borce po Hrvatskoj i govore im da dolazi vrijeme obračuna. Da ništa nije bilo prepušteno slučaju za rušenje hrvatskog vodstva, govori i podatak da je general Ivan Mišković od sredine 1971. godine boravio u Zagrebu. Iako je bio načelnik Uprave bezbednosti JNA, vodio je specijalnu grupu unutar hrvatske Službe državne sigurnosti, čiji je zadatak bio obavještajno podrivanje hrvatskog vodstva. I vrlo utjecajni političari hrvatske nacionalnosti Ivan Gošnjak i Marijan Cvetković tražili su obračun s hrvatskim vodstvom.⁵⁹

Još jednu potvrdu da je manevar bio sredstvo zastrašivanja političkih protivnika nalazimo u opširnoj analizi manevra u govoru saveznog sekretara za narodnu obranu generala armije Nikole Ljubičića. Govor je održan pred vrhom JNA u travnju 1972. godine. Ljubičićeve teze su bile da je 1971. godine na širem području Sredozemlja došlo do pogoršanja stanja i do pojačane napetosti između SSSR-a i SAD-a, što je potom dovelo do pojačanog zanimanja supersila za prostor SFRJ, nakon čega su supersile razvile psihološko-propagandni rat protiv SFRJ. Usto, političko stanje u SFRJ je ocijenio uglavnom lošim. Prema Ljubičiću, stanje prije Sedamnaeste sjednice Predsjedništva SKJ bilo je teško, da bi se nakon sjednice popravilo, da bi se nakon toga opet pogoršalo pred Dvadeset prvu sjednicu Predsjedništva SKJ. Zatim je iznio da su vanjski i unutarnji neprijatelji stvorili nestabilnosti u ekonomiji i politici SFRJ, što je utjecalo i na jedinstvo jugoslavenskih naroda i narodnosti. Nakon svega, zaključio je da kriza republičkih rukovodstava nije bila kriza socijalističkog sustava, da je manevar djelovao kao stabilizirajući politički faktor i da su komunisti u JNA doprinijeli da članovi napokon donesu ispravne odluke na Dvadeset prvoj sjednici Predsjedništva SKJ.⁶⁰

Zaključak

Manevar „Sloboda 71“ predstavljao je za jugoslavensko društvo prvi ozbiljan pokušaj provjere usvojene doktrine ONO. Odnosno, predstavljao je provjeru spremnosti socijalističkog samoupravnog društva za općenarodni rat. Stoga se o manevaru dosta javno govorilo i pisalo te je njegov tijek bio svakodnevno sniman i prikazivan na televiziji, dok su novinski izvijestitelji opširno izvještavali javnost o događajima s manevra. Prema nepisanom pravilu, manevar bilo kojih oružanih snaga uvijek je jasna poruka na unutarnje ili vanjske ugroze. Tako je bilo i u Jugoslaviji. Utjecaj političkih događaja unutar Jugoslavije ili na njezinim granicama uvijek je bio presudan za njihovo održavanje. Međutim, bez obzira na vrstu prijetnje, u SFRJ se vojnom silom uvijek prije svega služilo za očuvanje vlasti SKJ, odnosno samog Tita. Prema tadašnjim izjavama najviših članova

59 Miko Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, Treće, dopunjeno izdanje, 228-234.

60 *Završna analiza manevra „Sloboda-71“ – Uvodna izlaganja i završna reč sekretara za narodnu odbranu*, SSNO, Generalštab, Prva uprava, Strogo poverljivo, 1972, 3-5.

vlasti, manevrom se unutarnjim i vanjskim neprijateljima SFRJ željela prikazati „moć i snaga“ JNA, koja se kao ideološki mač trebala obračunati sa svim neprijateljima SKJ. Ipak, potrebna je dublja historiografska analiza tadašnje snage JNA da bi se utvrdila njezina stvarna moć pred vanjskim neprijateljima, odnosno snagama NATO saveza i Varšavskog ugovora. Za razliku od vanjskog neprijatelja, u eventualnom srazu s unutarnjim neprijateljem, JNA nije imala dostojnog protivnika. Stoga se može zaključiti da je manevar „Sloboda 71“ u stvari bio poruka unutarnjem neprijatelju, odnosno prije svega Hrvatskoj, koja je svojom novom politikom zatražila zaštitu svojih interesa. Međutim, time je izazvala neprijateljstvo skoro svih najvažnijih političkih faktora unutar SFRJ. Nakon svega, navedeno neprijateljstvo izazivalo je snažno destabiliziranje Titove vlasti, što je na kraju i presudilo političkom kraju reformskog hrvatskog vodstva.

SUMMARY

The Military Maneuver „Freedom ‘71“. Contribution to Research

The work uses archives and testimonies of the then political champions to analyze the course of the “Sloboda 71” military operation which was carried out by the armed forces of the SFRY. The operation took place in October 1971 on the soil of three Yugoslavian republics – Slovenia, Croatia, and Bosnia and Herzegovina. The goal of the operation, according to the official records, was to analyze the idea of armed fighting that existed in Yugoslavian doctrine of National defense. Units from the Yugoslavian National Army, Territorial Defense, civil care and socio-political structures took part in the operation. The large number of participants was supposed to show the readiness of the Yugoslavian socialistic and self-managing society for a nationwide war. However, from later statements made by Tito and general Nikola Ljubičić there arises an alternate explanation of the operation. It was supposed to intimidate their political opponents, which was, at that time, Croatia, because of its demands for the reconstruction of the relations within Yugoslavia.

Keywords: military operation, SFRY, national defense, Yugoslavian National Army, political leadership, Croatian spring